

Ethiek in de zorgsector

32E JAARGANG
START JANUARI
2025

Part-time postacademische beroepsopleiding
van de vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg

Radboudumc

De Gelderlander, 27 oktober 2023

‘Praat over euthanasie bij dementie’

De Volkskrant, 15 november 2023

Eerst een dna-test, dan bevruchten? Gezondheidsraad komt met advies over ‘dragerschapstest’

Parool, 30 september 2023

‘Zorgrobots kunnen goed werken tegen eenzaamheid’

FD, 4 januari 2024

Hoe gezond is E-health?

Trouw, 22 juni 2023

De overheid rekent op de liefde van de mantelzorger – maar zitten daar ook grenzen aan?

NRC, 20 januari 2023

Welke patiënten gaan voor bij een acute gezondheidscrisis?

Ethiek in de zorgsector

Part-time postacademische
beroepsopleiding van
de vakgroep Ethiek van
de Gezondheidszorg

De opleiding *Ethiek in de zorgsector* is ontwikkeld voor hoger opgeleide professionals en managers in de zorgsector die hun deskundigheid op het gebied van de ethische aspecten van hun werk willen verbreden en verdiepen.

De vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg van IQ Health, science department van het Radboudumc te Nijmegen organiseert de opleiding in samenwerking met docenten en deskundigen van andere universiteiten, hogescholen en organisaties in Nederland.

Waarom de opleiding Ethiek in de zorgsector?

Een zorginstelling is meer dan een bedrijf. Voor patiënten en bewoners is het een plek waar zij een toevlucht zoeken. Degenen die er werken verlenen hulp aan mensen die zich in een kwetsbare en hulpbehoevende situatie bevinden. Zij proberen het lot van anderen te verbeteren of te verzachten. Vanuit deze gedachte is de zorgprofessional gemotiveerd om goede zorg te geven.

Maar wat is 'goede zorg'? Voor het beantwoorden van deze vraag moet er rekening gehouden worden met verschillende verantwoordelijkheden en, soms botsende, belangen. Zorgprofessionals moeten zich verhouden tot dit dynamische krachtenveld.

Maar hoe doet u dat? Ethiek kan hierbij helpen. Ethiek probeert het goede te doen en te onderscheiden wat er zou moeten gebeuren. Ze doet dit door de waarden en normen die onlosmakelijk verbonden zijn met de zorg te verhelderen en morele vooronderstellingen te benoemen en kritisch te onderzoeken.

Ethiek speelt zich af op elk niveau van de zorg. Op het niveau van de werkvloer en de organisatie, maar ook op nationaal niveau, in beleid en wetgeving. Er zijn grote ethische vragen bij onderwerpen als gebruik van technologie, kunstmatige voortplanting, genetica en beslissingen rond het levenseinde. Maar ook, kleinere, meer alledaagse vragen over wat kan en mag in de zorg voor kwetsbare mensen die zorg nodig hebben.

Ethiek in de zorgsector is in 1993 ontwikkeld met steun van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sociale Zaken. Aanleiding was de behoefte aan een praktijkgerichte beroepsopleiding op post-academisch niveau om zorgprofessionals te ondersteunen in het herkennen en interpreteren van de ethische aspecten van hun werk. De opleiding gebruikt levensbeschouwelijke, filosofische

en ethische inzichten om de praktijk te duiden en inzichtelijk te maken en er worden methoden aangereikt om ethiek zelf toe te gaan passen.

Wat leert u in de opleiding?

In de opleiding leert u denken over de ethische vragen binnen uw eigen werk én meedenken met de vraagstukken die de organisatie als geheel raken. U zult zien dat theorie en praktijk nauw verweven zijn in deze opleiding en dat zowel micro-, meso- als macroniveau aan bod komen.

Doelstelling van de opleiding is deelnemers te scholen in:

- het signaleren, analyseren en interpreteren van morele aspecten;
- het communiceren en argumenteren over deze aspecten en het organiseren van deze communicatie;
- het afronden van deze processen met beslissingen of adviezen.

Wij bieden u de kennis en vaardigheden zodat u zelf een verantwoord en beredeneerd standpunt in kan nemen, zodat u op zowel theoretische als praktische wijze om kunt gaan met ethische vraagstukken.

U leert de discussie over morele vraagstukken te stimuleren, wat bijdraagt aan meningsvorming en reflectie, en de kwaliteit van de zorg. Hierdoor kunt u een ethische voortrekker worden in uw organisatie en het ethische aspect in uw werk een belangrijke impuls geven. Dit komt niet alleen u als medewerker ten goede, maar ook uw organisatie als geheel.

Voor wie is Ethiek in de zorgsector bestemd?

De opleiding richt zich op hoger opgeleide professionals en managers: artsen, verpleegkundigen, paramedici, therapeuten, begeleiders, geestelijk raadsliden, vertrouwenspersonen, coördinatoren, leidinggevendenden, juristen, leden van commissies, beleidsmedewerkers, klachtenfunctionarissen, bestuursleden, adviseurs, enzovoort. Onder de zorgsector verstaan wij ziekenhuiszorg, gees-

telijke gezondheidszorg, gehandicaptenzorg, publieke gezondheidszorg, eerstelijnszorg, ouderenzorg, verpleeghuiszorg, maatschappelijke ondersteuning en jeugdzorg maar ook andere zorg die intra-, trans- en extramuraal wordt geleverd.

Onderwijskundige stijl van de opleiding

Het onderwijs tijdens de opleiding heeft de volgende uitgangspunten:

- De onderwerpen en lesstof hebben betrekking op actuele ethische problemen in de zorgsector. We maken gebruik van (eigen) praktijkvoorbeelden.
- Er is aandacht voor verschillende ethische benaderingen om vraagstukken te doordenken. Hierdoor leert u op verschillende manieren problemen te beschouwen, en bent u in staat de specifieke waarde van de verschillende benaderingen te zien.
- Steeds staat de betekenis voor uw praktijk voorop. U wordt op verschillende manieren uitgenodigd om het geleerde toe te passen in uw eigen werk.
- Door de grote variatie in levensbeschouwing, vooropleiding, beroep en werksituatie van de deelnemers komt u in aanraking met verschillende perspectieven en zorgpraktijken. Er is veel gelegenheid om met elkaar van gedachten te wisselen en te discussiëren.
- Het onderwijs is interactief met veel ruimte voor eigen inbreng en veel gelegenheid om te oefenen met de verschillende vaardigheden.
- De docenten van de opleiding zijn betrokken en door regelmatige feedback op uw lesproducten kunt u uw eigen ontwikkeling monitoren.

Raad van Advies

Aan de opleiding is een Raad van Advies verbonden, bestaande uit onafhankelijke deskundigen en vertegenwoordigers van organisaties die belang hechten aan een hoogwaardige postacademische beroepsopleiding *Ethiek in de zorgsector*. Denk hierbij aan het ministerie van

Praktische informatie over de opleiding

Volksgezondheid, Welzijn en Sport, de Vereniging van zorginstellingen Reliëf, de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd en de V&VN. De Raad bewaakt mede de kwaliteit van de opleiding en zorgt ervoor dat de opleiding goed afgestemd is en blijft op het veld. De leden van de Raad van Advies hebben op persoonlijke titel zitting in de raad.

Organisatie van de opleiding

- 3 modules met elk 6 lesdagen, 18 lesdagen totaal
 - Geen les tijdens de officiële schoolvakanties
 - Tijdsinvestering per lesdag: 13 uur voor- en nabereiding, 5,5 uur onderwijs
 - Afronding modules 40 uur per module (deadline na de laatste lesdag van de module)
 - Tijdsinvestering totaal: 480
- Als u alle drie de modules met een positief resultaat afsluit ontvangt u het diploma Ethiek in de zorgsector.

Hoe ziet een lesdag eruit?

Als voorbereiding op de lesdag leest u de literatuur die u aangeboden krijgt via de online leeromgeving, soms kijkt u ook een documentaire of luistert u naar een podcast. Om uw denkproces en voorkennis te activeren kan dit vergezeld gaan van een kleine oefening.

De lesdagen zelf zijn op de dinsdagmiddag en – avond, beginnen om 13.30 uur en eindigen om 20.30 uur. De interactieve colleges worden afgewisseld met werkgroepen waarin u zelfstandig of onder begeleiding van een docent aan de slag gaat. Tussen het middag- en avondprogramma is er een gezamenlijk diner waarbij er volop gelegenheid is om ervaringen uit te wisselen en contacten te leggen met collega's uit andere instellingen. Na afloop van een lesdag helpt de verwerkingsopdracht u om het geleerde van die dag toe te passen op de praktijk.

Aantal Maximaal 25 deelnemers

Locatie Radboudumc te Nijmegen.

Goed bereikbaar met de auto en het openbaar vervoer.

Kosten € 6.745,- (Inbegrepen zijn studiemateriaal, toegang tot de universiteitsbibliotheek van de Radboud Universiteit, eten en drinken tijdens de lesdag en diploma en diploma-uitreiking). Reis- en parkeerkosten zijn voor eigen rekening.

Accreditering Wordt aangevraagd bij de KNMG, Stichting Kwaliteitsregister Geestelijk Verzorgers (SKGV), Kwaliteitsregister Verpleegkundigen V&V en het Verpleegkundig Specialisten Register. Voor andere beroepsgroepen kan accreditatie worden aangevraagd.

Aanmelden Kan digitaal via www.ethiekindezorgsector.nl/inschrijven. Aanmeldingen worden op volgorde van binnenkomst verwerkt. De opleiding behoudt zich het recht voor hier vanaf te wijken als dat nodig is voor de diversiteit binnen de groep deelnemers. Uw inschrijving is definitief nadat u van ons een bevestiging heeft ontvangen. Betalen kunt u na ontvangst van de factuur. De annuleringsvoorwaarden vindt u in onze algemene voorwaarden op www.ethiekindezorgsector.nl.

Coördinator Drs. Simone Naber, onderwijscoördinator, vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg, is uw aanspreekpunt bij inhoudelijke vragen over de opleiding en gedurende de opleiding.

Secretariaat Gerdie van Uden, secretaresse van de Vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg is uw aanspreekpunt voor vragen over de praktische organisatie van de opleiding.

Terugkomdagen Voor alumni van de opleiding organiseren wij tweemaal per jaar een terugkomdag. Dit is een manier om voeling te houden met ethiek in de zorgsector, bij te scholen en een mogelijkheid contact met je netwerk te onderhouden. Vanwege ons 30-jarige jubileum was de terugkomdag in 2023 onderdeel van 'De nacht van de Veerkracht'.

Verder onderwijs Naast de opleiding *Ethiek in de zorgsector* organiseert de vakgroep *Ethiek van de Gezondheidszorg* ook de kortere en specifiekere cursussen *Ethiek in de huisartspraktijk* en *'Suffering Death and Palliative Care'*. De eerstvolgende editie van beide vindt plaats in maart 2025. Meer informatie vindt u op www.ethiekindehuisartspraktijk.nl en www.iqhealth.nl/onderzoek-en-onderwijs/cursussen-en-opleidingen/.

Deze brochure geeft een goede indruk van de opleiding. Het kan echter voorkomen dat zich tussen het moment van verschijnen van deze brochure en het moment van realisatie van de opleiding wijzigingen in het programma of het docentenbestand voordoen.

Module 1 Ethische vragen tussen begin en einde van het leven

HOOFDDOCENTEN

Dr. Verna Jans universitair docent ethiek van de gezondheidszorg (Radbodumc)

dr. Lieke van der Scheer zelfstandig filosoof, ethicus

In Module 1 beginnen we met een introductie van drie grote ethische theorieën, het utilisme, de deontologie en de deugdethiek. En u maakt kennis met twee manieren om een ethisch probleem te doordenken, een probleemgeoriënteerde- en een houdinggeoriënteerde benadering.

Met die kennis onderzoeken we ethische vraagstukken rond begin en einde van het leven. En gedurende de module oefenen we met de verschillende ethische benaderingen met casussen uit uw beroepspraktijk.

U maakt bovendien kennis met de Socratische gesprekstechniek. Geschikt om een ethisch probleem te bespreken en ook de manier waarop mensen met elkaar communiceren en zouden willen communiceren.

1

DAG 1 DINSDAG 7 JANUARI 2025

Verkenning van verschillende ethische benaderingen, deel 1

dr. Verna Jans | dr. Lieke van der Scheer

Op de eerste lesdag behandelen we drie grote stromingen in de ethiek: het utilisme, de plichtsethiek en de deugdethiek. Het utilisme beoordeelt een handeling naar de gevolgen, de plichtsethiek gaat uit van morele principes en de intentie waarmee gehandeld is en de deugdethiek stelt zich de vraag “wat is een goed leven, en past deze handeling daar in?”

Op deze lesdag bespreken we ook twee manieren om een ethisch probleem te benaderen: een oplossingsgeoriënteerde en een onderzoekende benadering. De eerste benadering inventariseert en weegt de argumenten. De onderzoekende benadering richt zich op het vergroten van inzicht door verheldering van het probleem en onderliggende aannames. We oefenen met een methode voor een oplossingsgericht moreel beraad.

‘Ik zou alle beleidsmakers, managers en professionals in de zorg deze opleiding gunnen’

Roy Clermons, geestelijk verzorger/vakgroepvoorzitter gv, Archipel zorggroep, Eindhoven

‘Ethiek in de zorgsector is een bijzondere opleiding. Het theoriegedeelte is van hoog niveau. Er wordt veel kennis aangereikt over de verschillende ethische stromingen die onze samenleving mede vorm hebben gegeven. Tegelijkertijd vindt er een voortdurende terugkoppeling plaats naar de concrete beroepspraktijken van de verschillende deelnemers. Er wordt veel gebruik gemaakt van casuïstiek waarin de verschillende theoretische concepten aan de orde komen en concreet handen en voeten krijgen. Ook begrippen als autonomie, ziekte, gezondheid, die we zo gemakkelijk gebruiken en waarvan we denken dat we weten wat we daaronder verstaan, worden nader onder de loep genomen. Deze opleiding helpt mij om mijn eigen morele besef aan te scherpen en je wordt voortdurend uitgedaagd om je persoonlijk te verbinden met de aangereikte lesstof. Onze gezondheidszorg is doordrenkt van ethiek. Ik zou alle beleidsmakers, managers en professionals in de zorg deze opleiding gunnen.’

2

DAG 2 DINSDAG 21 JANUARI 2025

Verkenning van verschillende ethische benaderingen, deel 2

dr. Verna Jans | dr. Lieke van der Scheer

‘Autonomie’, is een centraal begrip in de gezondheidszorg. We beginnen deze lesdag met een verkenning van dit begrip. Daarna herkennen we de drie theorieën die op dag één zijn geïntroduceerd en gaan we in op de onderzoekende benadering van ethiek. Deze benadering is gericht op explicitering van veronderstellingen die maken dat iets als probleem ervaren wordt, en zoekt naar wat zich op een onderliggend niveau voordoet ten aanzien van bijvoorbeeld waardeoriëntaties, zinperspectieven en zelfopvattingen.

Op deze lesdag doen we dit door te oefenen met een andere vorm van moreel beraad, het hermeneutisch gesprek. Door deze achterliggende zaken naar voren te halen en te verhelderen wordt met de hermeneutische benadering geprobeerd deze veronderstellingen van hun vanzelfsprekendheid te ontdoen.

3

DAG 3 DINSDAG 4 FEBRUARI 2025

Technologie en prenatale diagnostiek

dr. Verna Jans | dr. Lieke van der Scheer |
dr. Femke Tammer, klinisch geneticus
(Radboudumc)

Op deze derde lesdag verdiepen we ons in de ethische vragen die spelen rond de medische mogelijkheden na de conceptie, maar voor de geboorte van een kind: de mogelijke testen, de verhouding van preventie en therapie, de verhouding tussen test en behandelingsmogelijkheden en de maatschappelijke effecten van testen komen aan de orde.

In twee casusbesprekingen zullen we de waarde van de twee ethische benaderingen bij het onderzoeken van ethische problemen bij prenatale diagnostiek onderzoeken en vergelijken.

Als verdieping reflecteren we tijdens deze lesdag op (nieuwe) techniek in het algemeen.

‘Zo’n leerproces gun ik iedereen’

Cécle Nijsten, beleidsmedewerker en voorzitter Ethische Commissie Onderzoek, Hogeschool Arnhem en Nijmegen, Nijmegen

‘De opleiding *Ethiek in de zorgsector* daagt me uit om mijn eigen standpunten onder de loep te nemen, te expliciteren en te onderbouwen en biedt me handvatten en taal om het gesprek aan te gaan over ethische kwesties. Dat is van grote meerwaarde in mijn rol als voorzitter van de Ethische Commissie Onderzoek en zeker ook voor mijzelf als persoon.

De expertise en overdrachtskwaliteiten van de docenten en de afwisseling in werkvormen maken de lesdagen steeds tot een boeiende ervaring. De interacties met, en de input van, medestudenten met verschillende achtergronden en werkpraktijken ervaar ik als verrijkend. In de lesdagen is daar veel ruimte voor en tijdens de gezamenlijke maaltijden ontstaan mooie en ontspannen gesprekken. De voorbereidings- en de verwerkingsopdrachten zijn best intensief, maar steeds ondersteunend in het leerproces. Telkens ervaar ik dat mijn morele intuïtie en impliciete inzichten verdiept worden en word ik geïnspireerd om nog meer te leren. Zo’n leerproces gun ik iedereen.’

4 DAG 4 DINSDAG 11 FEBRUARI 2025 **Autonomie besproken in een socratisch gesprek**

dr. Verna Jans | dr. Lieke van der Scheer | drs. Simone Naber

Tijdens deze lesdag beoefenen we een methode van filosofische gedachtevorming: het Socratische gesprek. Wij gaan met deze methode het begrip autonomie, dat op dag 2 geïntroduceerd is, verder uitdiepen.

Respect voor de autonomie van de patiënt is een belangrijk thema in de medische ethiek, maar wat is autonomie eigenlijk? En hebben we het over dezelfde autonomie als we het hebben over bijvoorbeeld professionele autonomie, of is dit iets anders? Is er eigenlijk één betekenis van autonomie, of verschilt deze per situatie? Tijdens het Socratisch gesprek zullen wij één aspect van de thematiek kunnen verkennen. Maar deze gesprekswijze biedt wel de gelegenheid om een tweede thema, dat van de verhouding tussen verschillende partners in het gesprek, aan de orde te stellen.

5 DAG 5 DINSDAG 11 MAART 2025 **Ethiek en genetica**

dr. Femke Tammer | dr. Verna Jans | drs. Simone Naber

Genetische counseling en screening zijn snel gegroeide onderdelen van de preventieve geneeskunde en de klinische genetica. Er worden steeds meer markers vastgesteld waarmee erfelijke aandoeningen kunnen worden opgespoord. Zowel ten aanzien van aangeboren aandoeningen en ook voor chronische ziekten die op latere leeftijd tot uitdrukking komen zijn de verwachtingen hooggespannen. Over de doorwerking van de genetische kennis in de medische praktijk en onze samenleving en de wenselijkheid daarvan bestaat nog onzekerheid.

Op deze lesdag zullen we aan de hand van het onderwerp ook nadenken over wat ‘gezondheid’ en ‘ziekte’ nu precies is, onder andere aan de hand van een tekst van Friedrich Nietzsche, een Duitse filosoof uit de 19e eeuw.

6

DAG 6 DINSDAG 25 MAART 2025

Euthanasie en hulp bij zelfdoding

dr. Lieke van der Scheer | dr. Marianne Dees, huisarts en onderzoeker (Radboudumc)

Nederland was het eerste land met een erkende 'euthanasiepraktijk' en een wettelijke regeling voor het toetsen van euthanasie; dit is het resultaat van medische, sociale, ethische, juridische en politieke ontwikkelingen. In de gevoerde debatten, in het onderzoek naar de omvang en uitvoering van euthanasie zijn verschillende opvattingen zichtbaar (geworden). Die verschillen betreffen ideeën en argumenten over het doel van de geneeskunde, de aard van medisch handelen, opvattingen omtrent leven, lijden, sterven en het 'beheer' van het levenseinde. Tijdens deze zesde lesdag zal aandacht worden besteed aan de morele kanten van de medische hulp bij sterven, de positie van de arts en de betekenis van het begrip uitzichtloos lijden.

OVERZICHT DATA MODULE 1

DINSDAG 7 JANUARI 2025

Verkenning van verschillende ethische benaderingen, deel 1

DINSDAG 21 JANUARI 2025

Verkenning van verschillende ethische benaderingen, deel 2

DINSDAG 4 FEBRUARI 2025

Technologie en prenatale diagnostiek

DINSDAG 11 FEBRUARI 2025

Autonomie besproken in een socratisch gesprek

DINSDAG 11 MAART 2025

Ethiek en genetica

DINSDAG 25 MAART 2025

Euthanasie en hulp bij zelfdoding

DINSDAG 8 EN WOENSDAG 9 APRIL 2025

Eindgesprekken

'De opleiding heeft mijn kijken en denken verruimd, zowel in mijn werk als privé'

Marian Bontjer, systeemtherapeut, OCRN kinder- en jeugd GGZ, Groningen

'Ik werk al jaren in de psychiatrie. Eerst als maatschappelijk werker met multi-probleem gezinnen, in de chronische psychiatrie en bij

geweldssituaties in afhankelijkheidsrelaties. Later heb ik me geschoold tot relatie- en gezinstherapeut, vanuit de overtuiging dat we nooit alleen maar één individu zijn, maar dat de omgeving en andere mensen altijd een rol spelen. Vaak heb ik hierdoor te maken met conflicterende belangen. Hierin vind ik het moeilijk te bepalen wat "het goede" is om te doen en hoe? Ik had de behoefte om mijn praktijk- en intuïtiefgerichte ervaringen te kunnen onderbouwen en verwoorden. De opleiding heeft mijn kijken en denken verruimd, zowel in mijn werk als privé. Nieuwsberichten en films bekijk en beluister ik anders. In heb geleerd beter door te vragen, minder te oordelen, te onderzoeken welke wensen achter ruzies, verdriet en verwachtingen zit. De aangeboden theorieën en manieren van kijken en afwegen, verruimen en verhelderen mijn blik. De afwisselende huiswerkopdrachten zijn praktisch en praktijkgericht. De feedback en ondersteuning van de docenten stimuleren me en ze moedigen me aan mezelf te verbeteren en uit te dagen. De groepsgenoten en gelijkgestemden helpen me mijn intuïties, gedachten en meningen onder woorden te brengen. En om samen te lachen en te relativeren.

Ik noem deze studie mijn nieuwste hobby; de opleiding kost me tijd en energie, maar het levert me veel zelfontwikkeling en verdieping op. Zelfs na 40 jaar werkervaring is het deze investering meer dan waard, het is een prachtig leerproces!

Module 2 Zorg en kwaliteit van leven bij chronische aandoeningen

HOOFDDOCENT

dr. Madeleine Timmermann zorgethica en geestelijk verzorger

In de tweede module verkennen we een ethische aanpak voor zorgverlening aan mensen met een chronische aandoening. Voor cliënten in de chronische zorg geldt dat zij extra kwetsbaar zijn. De vorm van ethiek die zich sterk richt op respect voor autonomie is hier niet voldoende. Rode draad van de module is om in gesprek met de deelnemers een visie op goede chronische zorg te ontwikkelen. Zorgethiek, met haar eigen benadering van de zorgrelatie en narratieve ethiek, die zich richt op het verhaal van de cliënt, vormen hierbij een leidraad.

Aan de hand van casuïstiek uit vier zorgsectoren: zorg voor mensen met een verstandelijke beperking, zorg voor mensen met dementie, zorg voor mensen met een psychiatrische aandoening en de palliatieve zorgverlening, verkennen we een aantal thema's die spelen in de chronische zorg. Denk hierbij aan thema's als autonomie en afhankelijkheid, kwetsbaarheid, relationaliteit, macht en onmacht, samenwerking en gelijkwaardigheid, inclusiviteit en diversiteit en existentiële kwesties.

1

DAG 1 DINSDAG 22 APRIL 2025

Autonomie en afhankelijkheid bij chronische aandoeningen

dr. Gert Olthuis, universitair hoofddocent medical humanities (Radboudumc) | **drs. Simone Naber**

In de gangbare toegepaste ethiek gaan we uit van de mens als autonoom individu, die in staat is zijn eigen situatie te beoordelen en beslissingen te nemen die overeenstemmen met zijn belangen. Deze gangbare ethiek (b)lijkt onvoldoende op chronische zorgsituaties te zijn afgestemd. Dat vraagt om een alternatieve benadering. Op deze eerste lesdag gaan we op zoek naar een mensvisie, een ethische benadering, waarin plaats is voor zowel autonomie als afhankelijkheid.

Daarbij besteden we aandacht aan de narratieve ethiek waarin het verhaal van de cliënt richtinggevend is voor goede zorg.

2

DAG 2 DINSDAG 6 MEI 2025

Drie doordenkingen van de zorgrelatie

prof. dr. Joachim Duyndam, em. hoogleraar humanisme en filosofie (Universiteit voor Humanistiek) | **dr. Marcel Becker**, universitair hoofddocent ethiek (Radboud Universiteit)

Op deze tweede lesdag onderzoeken we drie manieren om over de zorgrelatie te denken. Als eerste de filosofie van Emmanuel Levinas: zijn denken is één groot pleidooi voor het centraal stellen van de Ander, zonder dat dit ten koste van mijzelf gaat. Vervolgens onderzoeken we het menselijk vermogen tot compassie, vanuit de deugdeethiek, die in module 1 geïntroduceerd is.

Als laatste onderzoeken we de waarde van de zorgethiek voor het begrijpen en vormgeven van de zorgrelatie. Wat goed is, volgens de zorgethiek, is niet zozeer zich houden aan fraaie principes of wetten. Wat goed is, is trouw aan aangegane verbintenissen, op je genomen verantwoordelijkheden en bestaande loyaliteiten. Zorgen voor, en zo in stand houden van, relaties met mensen en met de wereld, daar gaat het om.

3

DAG 3 DINSDAG 20 MEI 2025

Relationaliteit, identiteit, afhankelijkheid en kwetsbaarheid in de zorg voor mensen met dementie

dr. Madeleine Timmermann

Uitgaande van de zorgethische opvatting van zorg als relationeel proces, 'zoomen' we in op vragen over identiteit, afhankelijkheid en kwetsbaarheid. Daarnaast staat relationaliteit en gelijkwaardige samenwerking met naasten en familie centraal.

We beginnen deze lesdag met het verkennen van 'identiteit': hoe begrijpen we de menselijke identiteit en is deze (voornamelijk) autonoom, of (voornamelijk) relationeel?

Vervolgens onderzoeken we hoe deze aspecten zich tot elkaar verhouden en welke plaats er in beide visies is voor het denken over kwetsbaarheid en afhankelijkheid. Daarna reflecteren we op de zorgpraktijk en wat een nadruk respectievelijk op autonomie en op relationaliteit betekent voor de zorgpraktijk, en voor de zorg voor het relationele netwerk rond de zorgontvanger.

'Naast een stuk boeiende ethiekgeschiedenis leer ik hier om woorden te geven aan mijn morele intuïties'

Talitha van den Heuvel-Brouwer, arts verstandelijk gehandicapten

'Als arts voor verstandelijk gehandicapten heb ik dagelijks te maken met morele dilemma's. Mijn patiëntenpopulatie is vrijwel altijd geheel of gedeeltelijk afhankelijk van anderen. Belangrijke beslissingen worden vaak niet zelf genomen maar samen met, of door, anderen. Het nemen van grote besluiten voor anderen die van jou afhankelijk zijn kan morele stress opleveren. Met name in de coronatijd heb ik dit sterk zo ervaren. Mijn morele stress heb ik destijds verwoord in een aantal artikelen over de gevolgen van coronamaatregelen voor mensen met een verstandelijke beperking. Deze artikelen leidden tot mijn lidmaatschap van de ethiek-commissie van de beroepsvereniging (de NVAVG), waar ik weer gewezen werd op deze opleiding. De opleiding ervaar ik als zeer verrijkend. Naast een stuk boeiende ethiekgeschiedenis leer ik hier om woorden te geven aan mijn morele intuïties, en deze in termen van waarden uit te drukken en deze op allerlei manieren te wegen. Het nadenken en sparren over morele dilemma's met een groep ervaren professionals uit allerlei sectoren van de zorg is zeer inspirerend. Ik kan deze opleiding zeer aanbevelen!'

‘Het feit dat de groep zo divers is, vind ik een waardevolle toevoeging’

Ingeborg van Driel, medisch maatschappelijk werker, Maastadziekenhuis, Rotterdam

‘In mijn rol als medisch maatschappelijk werker en lid van de Commissie Ethiek kom ik veel morele dilemma’s tegen. Ik was op zoek naar een opleiding die mij hierin meer verdieping en handvatten kon geven. De keuze voor de opleiding Ethiek in de Zorg blijkt hierin een goede keuze geweest te zijn!’

Tijdens de opleiding word ik uitgedaagd om mijn eigen vooronderstellingen en overtuigingen kritisch te onderzoeken. Dit aan de hand van theorieën over verschillende ethische stromingen en visies. Tijdens de studiedagen is er veel ruimte voor interactie en discussie, zowel tijdens de colleges, maar ook in de werkgroepen waarin geoefend kan worden met verschillende vaardigheden. Het feit dat de groep zo divers is, vind ik een waardevolle toevoeging. Ik merk dat ik anders ben gaan kijken naar de mens achter de patiënt, maar ook naar mijn eigen rol als zorgverlener. Een inspirerende mogelijkheid om te groeien op professioneel en persoonlijk vlak.’

4

DAG 4 DINSDAG 3 JUNI 2025

Macht en onmacht in de psychiatrie

dr. Anne-Fleur van der Meer, taalwetenschapper en universitair docent Ethiek van de Gezondheidszorg (Radboudumc) | **dr. Gert Olthuis** | **dr. Jelle van Gurp**, universitair docent Ethiek van de Gezondheidszorg (Radboudumc)

De vierde lesdag is gewijd aan vraagstukken die spelen in de zorg voor mensen met een psychiatrische aandoening. In deze tijden van grote waardering van de zelfbeschikking en autonomie van mensen, ook in de psychiatrie, moet dikwijls met moeite een evenwicht gevonden worden tussen respect voor de eigen keuzen van patiënten en ideeën over goede zorg. In module 1 is een begin gemaakt met het denken over ziekte en gezondheid. Tijdens deze lesdag gaan we hierop door en we onderzoeken de relatie met het thema macht en onmacht.

We zullen de dag afsluiten door ons te verdiepen in het thema ‘waanzin’ aan de hand van verbeelding in de kunst en door het bespreken van een filosofische tekst.

5

DAG 5 DINSDAG 17 JUNI 2025

Inclusiviteit en diversiteit in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking

dr. Madeleine Timmermann | **dr. Alistair Niemeijer**, universitair docent zorgethiek (Universiteit voor Humanistiek)

Op deze lesdag gaan wij in op inclusiviteit en diversiteit aan de hand van de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. Enerzijds wordt een maatschappelijk beroep gedaan op ‘eigen regie’ en dient zorg daarop aan te sluiten, anderzijds bepalen kwetsbaarheid en afhankelijkheid het specifieke karakter van zorg, speciaal de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking.

We kijken naar zorg vanuit een politiek-ethisch perspectief: wat mag zorg betekenen in een samenleving die de nadruk legt op actieve participatie, actief burgerschap, eigen regie? Naast dit, intussen gangbare, discours zal het politiek-ethische perspectief worden gehanteerd dat de zorgethiek aanreikt: als zorgen een praktijk is waarmee we de samenleving opbouwen, wat betekent dit dan voor onze inrichting van die samenleving? Welke consequenties mogen afhankelijkheid en kwetsbaarheid hebben voor ieders participatie in die samenleving? En wat voor soort relaties heeft een persoon met een verstandelijke beperking, en wat vraagt dat van degenen die voor hem/haar zorgen?

6

DAG 6 DINSDAG 1 JULI 2025

Existentiële kwesties en palliatieve zorg

dr. Jelle van Gurp | **Maaïke Haan MA**, filosoof en promovendus (Radboudumc) | **dr. Joanna Wojtkowiak**, universitair docent psychologische en levensbeschouwelijke aspecten van existentiële begeleiding (Universiteit voor Humanistiek)

In de afgelopen eeuw is onze gemiddelde levensverwachting bijna verdubbeld. De geneeskunde biedt vele mogelijkheden om de dood zo lang mogelijk uit te stellen. Maar hoe kunnen wij in de hedendaagse samenleving omgaan met kwetsbaarheid en eindigheid van het leven? De vraag hoe je met de dood kunt leven blijft onderbelicht. Hoe zit het met de betekenis die ziekzijn, lijden en pijn kunnen hebben?

Tijdens deze lesdag denken we na over 'de goede dood', over vragen rond existentiële zorg en goed hulpverlenerschap bij levenseinde-vraagstukken. In het avondprogramma verkennen we de rol van mantelzorgers aan de hand van beelden.

OVERZICHT DATA MODULE 2

DINSDAG 22 APRIL 2025

Autonomie en afhankelijkheid bij chronische aandoeningen.

DINSDAG 6 MEI 2025

Drie doordenkingen van de zorgrelatie

DINSDAG 20 MEI 2025

Relationaliteit, identiteit, afhankelijkheid en kwetsbaarheid in de zorg voor mensen met dementie

DINSDAG 3 JUNI 2025

Macht en onmacht in de psychiatrie

DINSDAG 17 JUNI 2025

Inclusiviteit en diversiteit in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking

DINSDAG 1 JULI 2025

Existentiële kwesties en palliatieve zorg

Als afsluiting van module 2 schrijft u een eindpaper. Deadline voor het inleveren van dit paper is vrijdag 1 augustus.

'Met de verschillende toepassingen ontwikkel je vaardigheden'

Jet Jacobs, manager, Omnizorg Deventer

'Ethiek in de zorgsector, waarom? Mijn hele werkbare leven ben ik werkzaam in de geestelijke gezondheidszorg. Gekscherend zeg ik vaak,

ik heb een groot zwak voor mensen met een afwijkend gedrag, die van de gebaande paden afwijken. Om o.a. voor deze groep e.e.a. vanuit een heel ander perspectief te onderzoeken, te overpeinen en inzicht te vergroten binnen ons gezondheidslandschap trok me bijzonder aan met alle morele dilemma's van dien. Maar ook de andere, misschien wel wat onbekende onderwerpen voor mij, om daarover mijn hersenen te laten werken. Vanuit andere expertises te leren van de medestudenten en docenten om mezelf uit te dagen buiten de gebaande paden.

Ik vond het reuze spannend om eraan te beginnen, logisch ik heb al jaren niet meer in de schoolbanken gezeten. Het brengt het me veel. De invloedrijke filosofen bieden breder perspectief, het centraal stellen van ethiek is een bijzondere eye-opener! Met de verschillende toepassingen ontwikkel je vaardigheden. De persoonlijke ontwikkeling loopt er als een rode draad doorheen.

Een aanrader.'

Module 3 Ethische aspecten in beleid en management van de zorg

HOOFDDOCENTEN

drs. Menno de Bree, filosoof en ethicus (MennoDenkt)

dr. Froukje Weidema, ethica, dialoogtrainer en gespreksleider moreel beraad (School voor Dialoog Nederland)

In de derde module gaan we in op de ethiek van organisaties en de organisatie van ethiek. We kijken naar morele vraagstukken op instellingsniveau en naar de structuren voor het organiseren van ethiek in de instelling, bijvoorbeeld de organisatie van moreel beraad en andere morele gespreksvormen, toetsingscommissies voor wetenschappelijk onderzoek en commissies ethiek. In deze module gaat het ook over de cultuur in een instelling die bepalend kan zijn voor de openheid en bereidheid om over ethische kwesties in gesprek te gaan en tot aanvaardbare handelingspraktijken te komen.

Voor een beter inzicht in de aard en de complexiteit van morele problemen is begrip van de context van deze problemen en van de organisatie waarin ze zich voordoen, een vereiste. Het gaat daarbij vooral om de wisselwerking tussen de werkvloer en het instellingsniveau, maar we kijken ook naar landelijk beleid en structuren waarin deze dynamieken zijn ingebed.

1

DAG 1 DINSDAG 9 SEPTEMBER 2025

Ethiek en organisaties

drs. Menno de Bree | dr. Marcel Becker |
dr. Jos Kole, universitair docent Ethiek van de
Gezondheidszorg (Radboudumc)

We beginnen module 3 met een verkenning van de moraliteit van de instelling. Hoe kan in een tijd van marktwerking en economisering invulling worden gegeven aan morele idealen? Hoe kunnen organisatorische kwesties worden afgestemd op waarden van de zorg zelf? Dit vereist dat mensen met emoties, problemen en zorgen in de instelling kunnen omgaan op een manier die de centrale waarden die de cultuur en identiteit van de instelling bepalen uitdrukt. Voor de omgang met morele problemen zijn die cultuur en identiteit van groot belang. Ze komen tot uitdrukking in het handelen en scheppen de mogelijkheden voor reflectie. Ook bepalen ze de wijze waarop de soms uiteenlopende werkelijkheden van enerzijds de zorg en anderzijds de organisatie op elkaar kunnen worden afgestemd; hoe managers en zorgverleners met elkaar in gesprek kunnen blijven over de idealen die hen drijven.

2

DAG 4 DINSDAG 23 SEPTEMBER 2025

Onderzoek en ethiek

Patrick Vlug, onderzoekend adviseur, ministerie van justitie en veiligheid | **drs. Menno de Bree** | **drs. Simone Naber**

Op deze lesdag gaan we in op ethische kwesties bij onderzoek in zorgorganisaties, over het uitvoeren van normatief onderzoek in instellingen en kwaliteit van onderzoek in organisaties. Voor goede ethiekondersteuning is het nodig om onderzoek te doen naar de praktijk van ethiekondersteuning in (zorg)organisaties. Maar onderzoek naar ethiekondersteuning beïnvloedt de praktijk van de organisatie en de praktijk van ethiekondersteuning. Dit zijn soms gewenste of wenselijke invloeden, maar het kan ook nadelig uitpakken. Hoe dit werkt, onderzoeken we op deze lesdag.

Medewerkers op de werkvloer worden geconfronteerd met een groot aantal onderzoeken en onderzoekjes die door toetsingscommissies zijn beoordeeld. Maar soms zijn er bij medewerkers toch vragen over de wenselijkheid van dit onderzoek. Daarom kijken we op deze lesdag ook naar kwaliteit van onderzoek dat in organisaties wordt uitgevoerd.

‘Het vinden van ‘vrije ruimte’ voor een dialoog is essentieel’

Mirjam Schotman, uroloog, Meander Medisch Centrum, Amersfoort

‘Intutief weet ik als dokter (als professional) vaak wat te doen; tegelijk voel ik soms wrijving of onzekerheid: Hoeveel autonomie kan deze patiënt dragen?’

Waarom voel ik me schuldig over een complicatie? Op welke manier moeten we de wachtlijsten (rechtvaardig) organiseren? In hoeverre laat ik perverse (financiële) prikkels in de zorg mijn werk beïnvloeden?

In deze opleiding leerde ik:

- dat er nog meer ethiek in mijn werk zit dan ik al dacht (bijvoorbeeld in de werkcultuur, in de verhouding tussen arts en patiënt, in medische techniek).
- dat er andere, langzamere manieren zijn om over ethiek na te denken.
- dat het ontzettend leuk en inspirerend is om dit te leren (om “uit je denkgroef te stappen”) en dat mijn medestudenten me hierbij enorm helpen.
- dat er woorden zijn voor mijn intuïtie en dat het helpend is om die te vinden: voor mijzelf (om helderder te denken) en voor de ander (om een beter gesprek te kunnen voeren).
- dat het vinden van ‘vrije ruimte’ voor een dialoog essentieel is en dat dit voor mij betekent: durven niet-te-weten (en waarom dit uitdagend is voor een chirurgische dokter die dagelijks aangesproken wordt op (eind)verantwoordelijk zijn!).’

3

DAG 2 DINSDAG 7 OKTOBER 2025

Ethiek, management en leiderschap

drs. Menno de Bree | **dr. Froukje Weidema**

Wanneer een zorginstelling of een enthousiaste medewerker aan ethiek wil doen is het belangrijk vooraf een heldere visie te ontwikkelen over hoe men over ethiek (activiteiten) denkt en hoe men dat wil organiseren. Op deze lesdag spreken we daarom gezamenlijk over de volgende thema’s: waar is de ethiek en van wie is de ethiek, hoe organiseer je ethiek en hoe evalueer je ethiekactiviteiten.

Daarnaast richten we ons op de (veranderende) functie en positionering van commissies ethiek en welke rol zij spelen in het moreel beleid van instellingen. Een andere belangrijke vraag is bovendien hoe commissies ethiek contact kunnen opbouwen met de werkvloer. Op de derde lesdag is er daarom ook aandacht voor kwesties die samenhangen met een geïntegreerde aanpak van ethiek in de instelling.

4

DAG 3 DINSDAG 28 OKTOBER 2025

Ethiek en kwaliteitsbeleid

dr. Froukje Weidema | **dr. Eva van Baarle**,
universitair docent filosofie en militaire
ethiek (Nederlandse Defensie Academie)

Op de vierde lesdag gaat het over kwaliteit van ethische voorzieningen en ethische aspecten van kwaliteit. Mensen die binnen een zorgorganisatie werken, hebben allemaal een gemeenschappelijk doel: het verlenen van kwalitatief goede zorg aan zorgvragers. Maar wat nu precies kwaliteit van zorg is, daarover verschillen de meningen. De professional heeft andere ideeën over kwaliteit dan de patiënt. Het management kijkt weer anders aan tegen kwaliteit. Belangrijk is dat dergelijke ideeën niet naast en tegenover elkaar blijven staan, maar dat partijen met elkaar in gesprek worden gebracht, zodat verschillende perspectieven op elkaar worden afgestemd.

Tijdens deze dag onderzoeken we hoe kwaliteitsbeleid vorm gegeven kan worden door het stimuleren van interactie tussen betrokken partijen. Wat is de rol van dialogische ethiek in het kwaliteitsbeleid? Vervolgens wordt gekeken naar de rol van dialoog in implementatieprocessen van moreel beraad in de instelling. Hoe geven we moreel beraad (blijvend) vorm en hoe kunnen we doelstellingen en opbrengsten van moreel beraad dialogisch met elkaar verbinden?

5

DAG 5 DINSDAG 11 NOVEMBER 2025

Ethiek en technologie

drs. ing. Bart Bloemen, promovendus Health
Technology Assesment (Radboudumc) |
prof. dr. Marianne Boenink, hoogleraar
ethiek van de gezondheidszorg (Radboudumc)
| **drs. Menno de Bree**

Medisch-technisch is, en wordt, steeds meer mogelijk, maar dat betekent niet dat alles wenselijk is. Systematisch onderzoek, evaluatie en beoordeling van nieuwe technologie zijn noodzakelijk om de implementatie in goede banen te leiden. De medische technologie stelt ons steeds opnieuw voor vragen en wel op verschillende niveaus: in de relatie tussen hulpvrager en hulpverlener, voor het budget van een afdeling en instelling, voor financiers en verzekeraars en voor publiek en overheid.

Ook besteden we aandacht aan de wijze waarop de technologische ontwikkelingen de traditionele oriëntaties in de geneeskunde beïnvloeden en wat dat betekent voor de maatschappelijke visie op de gezondheidszorg.

6

DAG 6 DINSDAG 25 NOVEMBER 2025

Ethiek en politiek

drs. Menno de Bree | **dr. Hans van Dartel**,
ethicus en verpleegkundige n.p. | **dr. Froukje
Weidema**

De zorg kent maatschappelijke grenzen die moreel, economisch en sociaal van aard zijn. Die grenzen liggen niet voor altijd vast maar hebben een constante dynamiek. Tot voor kort werd die dynamiek benaderd vanuit het beginsel van solidariteit en de behoefte aan noodzakelijke zorg. Tegenwoordig staat het begrip marktwerking centraal in de afstemming van zorgaanbod en behoefte. Zorg wordt vanuit dat perspectief gemakkelijk als een economisch proces gedefinieerd dat plaatsvindt tussen consumenten en producenten en dat met het oog op waarden als effectiviteit en efficiëntie adequaat gemanaged dient te worden. Wat betekent marktwerking voor de zorgvernieuwing, de rechtvaardige verdeling en de verantwoordelijkheid voor noodzakelijke zorg? Die vragen staan centraal op de laatste dag van de opleiding aan het slot van de module.

OVERZICHT DATA MODULE 3

DINSDAG 9 SEPTEMBER 2025

Ethiek en organisaties

DINSDAG 23 SEPTEMBER 2025

Onderzoek en ethiek

DINSDAG 7 OKTOBER 2025

Ethiek, management en leiderschap

DINSDAG 28 OKTOBER 2025

Ethiek en kwaliteitsbeleid

DINSDAG 11 NOVEMBER 2025

Ethiek en technologie

DINSDAG 25 NOVEMBER 2025

Ethiek en politiek

WEEK 50 2025

Slotpresentatie

*Als afsluiting van module 3 schrijft u een eindpaper.
Deadline voor het inleveren van dit paper is dinsdag 16 december.*

'Ik ben beter in staat om mijn opgedane kennis en ervaring te integreren in het maken van onderwijs'

Rob Schrijver, docent verpleegkunde, Hogeschool Arnhem en Nijmegen, Nijmegen

'Binnen het verpleegkundig beroep komen onze studenten dagelijks in aanraking met vragen die gaan over dilemma's in het

leven, existentiële vraagstukken en in toenemende mate vragen rond het levenseinde. Door het kunnen volgen van de opleiding *Ethiek in de zorgsector* ben ik beter in staat om mijn opgedane kennis en ervaring te integreren in het maken van onderwijs en in het verzorgen van onderwijs.

In mijn werk als docent ben ik naast tutor ook lid van twee planningsgroepen. Binnen de modules waar ik mede verantwoordelijk voor ben ('Kritisch denken' en de minor 'Oncologie'), speelt ethiek een belangrijke rol. Daarnaast ben ik ook mede verantwoordelijk voor het integreren van ethiek in het gehele curriculum, als belangrijk onderwerp in het onderwijs en als belangrijk onderdeel van het beroep van verpleegkundige.

Onze studenten zullen, nadat ze hun opleiding hebben afgerond en hun diploma in ontvangst nemen, een eed of belofte afleggen. Deze is gebaseerd op het navolgen van de beroepscode voor verpleegkundigen en verzorgenden. De beroepscode is opgesteld door de beroepsgroep zelf en omvat de waarden en normen die binnen de beroepsgroep gehanteerd worden om te kunnen spreken van goede zorg. Deze beroepscode is uitgangspunt voor veel gesprekken over ethische dilemma's binnen het onderwijs.

Door de bewustwording tijdens de opleiding, kunnen onze studenten als beroepsbeoefenaren beter omgaan met de vele ethische vraagstukken waar ze mee geconfronteerd worden. Voor mij is dat de grootste winst van het volgen van deze inspirerende opleiding, het kunnen ondersteunen van de studenten in hun ontwikkeling tot moreel sensitieve zorgprofessionals.

Onze alumni kwamen uit de volgende instellingen

A Aafje Thuiszorg | Abrona Huis ter Heide | Academisch Medisch Centrum Amsterdam | Academisch Ziekenhuis Groningen | Accare Assen | Achmea Zorg en Gezondheid Leiden | Activite Leiderdorp | Admiraal de Ruyter Ziekenhuis Goes | Albert Schweizer Ziekenhuis Dordrecht | Alrijne Ziekenhuis Leiderdorp | Altrecht Den Dolder | Alysus Zorggroep Zevenaar | Amaris Theodion Laren | Ambulancedienst Zuid-Holland Zuid | Amerpoort Baarn | Amphia Ziekenhuis Breda | Antoni van Leeuwenhoek Ziekenhuis | Apotheek aan Zee Noordwijk | Apotheek Flohil Bommel | APZ Drenthe locatie Beilen | Archipel Zorggroep Eindhoven | Argos Zorggroep Vlaardingen | Arienszorgpalet Enschede | ASVZ locatie Merwobolder Sliedrecht; Van Koetsveld Zwolle; Zuid-West Sliedrecht | Atlant Zorggroep vph Heemhof | Atrium Medisch centrum Heerlen | Avans Hogeschool Breda | AVEANT Utrecht | Axioncontin verpleeghuis Voorhoeve Utrecht | Azora Thuiszorg Varsseveld **B** Bartiméushage Doorn | BAVORUM Groep Rotterdam | Berchhiem Burgum | Berchmanium Nijmegen | Bernhoven Uden | BovenIJ ziekenhuis Amsterdam | BrabantZorg Veghel | Bravis Ziekenhuis Bergen op Zoom **C** Canadoc Rotterdam | Canisius Wilhelmina Ziekenhuis Nijmegen | Careyn de Plantage en Hart van Rozenburg Brielle | Carint Delden | Catharinaziekenhuis Eindhoven | Cello Vught | Centraal Militair Hospitaal Utrecht | Centrum voor Consultatie en Expertise | Centrum voor Ontwikkeling van Palliatieve Zorg Nijmegen | Chronisch Zieken en Gehandicapten Raad Nederland Utrecht | Christelijke Hogeschool Ede | Circonflex Zevenbergen | College voor Zorgverzekeringen Diemen | Commissie Medische Ethiek Zeeland Goes | Contexte Enschede | Cosis Groningen | CuraMare Nieuw Rijsenburgh Sommelsdijck **D** Daelzicht Koningslust | De Berkhof Bejaardencentrum Winterswijk | De Borg Stichting Christelijke Zorgvoorzieningen locatie Coendershof Groningen | De Doc huisartsen Den Haag | De Gelderhorst Ede | De Gelderse Roos Wolfheze | De Grote Rivieren Dordrecht Gorinchem | De Hartekampgroep Heemstede | De Lathmer Wilp | De Twentse Zorgcentra – locaties Almelo en Losser | De Zorgboog Bakel | De Zijlen locatie Tolbert | Delta Psychiatrisch Centrum | DeSeizoenen Oploo | Deventer Ziekenhuis | Diakonessenhuis Eindhoven | Diakonessenhuis Meppel | Diakonessenhuis Utrecht | Disability Studies in Nederland de Meern | Dichterbij Gennep, Nijmegen | Donders Instituut Centrum voor Cognitieve Neuroimaging | Driemaassteede Schiedam | Dr. Leo Kannerhuis Wolfheze **E** Eemland Ziekenhuis Amersfoort | Elisabeth Tweesteden Ziekenhuis Tilburg | Elkerliek Ziekenhuis Helmond | Emergis Centrum voor geestelijke gezondheidszorg Goes | Erasmus MC-Sophia kinderziekenhuis Rotterdam | Erasmus MC-Daniël den Hoed Rotterdam | Erasmushuis Zaandam | Esdege – Reigersdaal Broek long Langedijk | Europodonor Leiden | Evean Zorg Amsterdam Alkmaar **F** Fatima Wehl | Florence locatie Wijnjaaldercentrum Den Haag | Fontys Hogescholen Eindhoven | Franciscus Gasthuis Rotterdam | Franciscus Ziekenhuis Roosendaal | Freelance Psychosociaal hulpverlenster Ravenstein | Friesland Coberco Nuenen | Frion Zwolle **G** GGZ den Bosch | GGZ Drenthe | GGZ Friesland Leeuwarden | GGZ Gelderland Zuid | GGZ Rivierduinen | Gemeente Vrijzinnig hervormden Delft | GEMIVA-SVG Groep Leiderdorp en Gouda | Geriatrisch Centrum Stadzicht Rotterdam | GeriCare Raamsdonksveer | Gezondheidscentrum De Kroonsteen Malden | Gezondheidszorg Oostelijk Zuid Limburg Heerlen | Gelre Ziekenhuizen Apeldoorn | GGD Amsterdam | GGD GHOR Nederland Utrecht | GITZ Eesveen | Groene Hart ziekenhuis Gouda **H** Haga Ziekenhuis Leyenburg | Heliomare Wijk aan Zee | Het Praktisch Dordrecht | Het Roessingh Centrum voor Revalidatie Enschede | Het Zonnehuis Doorn | Hoofportziekenhuis Woerden | Hogeschool van Arnhem en Nijmegen | Hogeschool Enschede afdeling Verpleegkunde | Hogeschool Rotterdam en Omstreken | Hogeschool Utrecht | Hogeschool Zuyd Heerlen AVM Maastricht | Humanistische Stichting A.H. Gerhard Amsterdam | Huisartsen Gelderse Vallei Ede | Huisartsenmaatschap Gouda | Huisartsenpraktijk Castricum | Huisartsenpraktijk De Pastorie Eindhoven | Huisartsenpraktijk Diemel Arnhem | Huisartsenpraktijk Doornenburg Doornenburg | Huisartsenpraktijk Dovenetel Arnhem | Huisartsenpraktijk Herteweide Veghel | Huisartsenpraktijk Stadswijk Enschede | Huisartsenpraktijk Wapenveld Wapenveld | HWW Zorg Den Haag **I** Ikazia Ziekenhuis Rotterdam | IGGZ “De Geestgronden” Bennebroek | Inspectie voor de Gezondheidszorg | Instituut voor de ondersteuning van maatschappelijke en culturele ontwikkelingen in Noord-Holland Purmerend | Intergraal Kantencentrum Midden-Nederland Utrecht | Integrale Voerhulp Haarlem | Interkerkelijk Samenwerkingsverband Pastoraat Leusden | Interzorg Assen | Ipse de Bruggen Nieuwegein | Isala Klinieken Zwolle | Jeroen Bosch Ziekenhuis Den Bosch | Jeugdcentrum De Vliert Den Bosch | Joods hospice Immanuel Amsterdam | Juridisch Adviesbureau Gezondheidszorg Zwolle **K** Katholieke Theologische Universiteit Utrecht | Kempenshaeghe Heeze | Kenemer Gasthuis locatie Elisabeth Haarlem | Kentalis | Koning Willem I College Den Bosch | Koninklijke Marine Den Haag | Koninklijke Visio Haren | Koraal Groep stichting Gastenhof Sittard | Koraal de la Salle Boxtel | Kwintes Regio Zuid Flevoland **L** Laak en Eemhoven locatie Nijkerk en Leusden | Langeland Ziekenhuis Zoetermeer | Laurentius Ziekenhuis Roermond | Laurens De Hofstee Rotterdam | LUMC Leiden | Lievegoed Antroposofische Zorg Bilthoven | Leger des Heils Goodwillcentrum Amsterdam | Leger des Heils Welzijns- en Gezondheidszorg Almere | Leger des Heils Jeugdbescherming en Reclustering Utrecht | Leyenburg Ziekenhuis Den Haag | Lorentz Ziekenhuis Zeist **M** Maartenshof Groningen | Maastricht UMC+ | Maasstad ziekenhuis Rotterdam | Malteser Krankenhau Bonn | Mariënstaete Warmond | Martini Ziekenhuis Groningen | Maxima Medisch Centrum Veldhoven | MC Slotervaart Amsterdam | Meander Medisch Centrum Amersfoort | Meander Verpleeghuis Veendam | Medisch Centrum Alkmaar | Medisch Centrum Haaglanden Den Haag | Medisch Spectrum Twente Enschede | Medtronic Arnhem | Meriant, onderdeel van Alliade | Ministerie van Defensie Sociaal-Medische Dienst Koninklijke Marine | Ministerie van Justitie Dienst Justitiële Inrichtingen Almere | Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport Den Haag **N** Nederlands Instituut voor Psychologen Amsterdam | Nederlands Vereniging voor een vrijwillig Levensende Amsterdam | Netwerk Palliatieve Zorg Walcheren | Nieuw Unicum Zandvoort | Noorderboog Meppel | Noordwest Ziekenhuisgroep Alkmaar **O** OCE Nijmegen | OCRN kinder- en jeugd GGZ | Ommelander Ziekenhuis Groningen | Onze Lieve Vrouwe Gasthuis Amsterdam | Oosterschelde Ziekenhuis Goes | Op de Bies Landgraaf | Opella Bennekom | ORO Helmond **P** PAAZ ZGT Almelo | Pameijer Rotterdam | Pantain Zorgcentra | Parnassia-Bavo-Europort | Parnassia-Groep Castricum Psycho Medisch Centrum Den Haag | Partners voor Jeugd, Expertisecentrum William Schrikker | Paulus Stichting Sittard | Pharos Utrecht | Pieter van Foreest locatie de Kreek 's-Gravenzande | Pluyn Werkenrode Groep Groesbeek | Pompestichting Nijmegen | Praktijk voor Haptotherapie Amsterdam | Praktijk voor Haptotherapie Enschede | Preva Stichting den Haag | Prinsenstichting Purmerend | Prisma Waalwijk | Promens Care Assen | ProNect Ophemert | Pro Persona Nijmegen | PSW Herten | Psychiatrisch Ziekenhuis Amsterdam | Psychiatrisch Ziekenhuis Reinier van Arkel Vught | Psychiatrisch Ziekenhuis Veldwijk Ermelo | Psychiatrisch Ziekenhuis Vincent van Gogh Instituut Venray | Psychogeriatrisch Centrum Stadzicht Rotterdam | Psychotherapiepraktijk Mauritsstraat Utrecht **Q** Quarijn Doorn **R** Raddoudum Nijmegen | Raphaëlstichting afdeling Rozemarijn Haarlem en Hoodorp | RAW Brabant Midden-West-Noord Tilburg | Reggeland verpleeghuis Schutte Rijssen | Regionale toetsingscommissie Euthanasie Arnhem en N. Holland Den Haag | Reinier de Graaf Ziekenhuis Delft | Respect Zorggroep Scheveningen Den Haag | Revalidatiecentrum De Hoogstraat Utrecht | Revalidatiecentrum De Lindenhof (Revant) | Revalidatie Friesland Beestertzwaag | Riagg | RIBW Nijmegen en Rivierenland Nijmegen | Richard Hoogland Stichting Utrecht | Rijkeshoeve Capelle aan de IJssel | Rivas Beatrix Ziekenhuis Gorinchem | Rivas Zorggroep locaties het Gasthuis Gorinchem; verpleeghuis Lingesteyn Gorinchem; Papendrecht Sliedrecht | ROC West-Brabant Kellebeekcollege Roosendaal | ROC Nijmegen | Rode Kruis Ziekenhuis Beverwijk | Römkegroep Den Dolder | Ruwaard van Putten Ziekenhuis Spijkenisse **S** Saffier residentie-Maison Gaspard de Coligny Den Haag | Saxion Hogescholen Enschede | SBWU Utrecht | Scheper Ziekenhuis Emmen | S&L Zorg Roosendaal | 's Heeren Loo Zorggroep | SHERPA Baarn | SHG Nieuw Waldeck | Sint Anna Ziekenhuis Geldrop | Sint Antonius Ziekenhuis Nieuwegein en Utrecht | Sint Clara Ziekenhuis Rotterdam | Sint Elizabeth ziekenhuis Tilburg | Sint Franciscus Gasthuis Rotterdam | Sint Franciscushof Raalte | Sint Joseph Ziekenhuis Veldhoven | Sint Lucas Andreasziekenhuis locatie Andreas Amstardam | Sint Lucasziekenhuis Wschoten | Sint Maartensgasthuis Venlo | Sint Maartenskliniek Ubbergen | Siza Arnhem | Slingeland Ziekenhuis Doetinchem | Slotermaker de Bruïne Instituut Training en Advies Doorn | Spectrum Gelderland Oost | Stichting Amaran Tilburg | Stichting Arcus locatie Verpleeghuis Margriet | Stichting Bevolkingsonderzoek Borstkanker Zuidwest Nederland Rotterdam | Stichting Bronovo-Nebo Den Haag | Stichting Carint Hengelo | Stichting Coloriet Lelystad | Stichting de Bruggen Nieuwveen | Stichting de Hondsgroep Oisterwijk | Stichting Deventer Ziekenhuis Deventer | Stichting de Wever Zorgcentrum Tilburg Zuid | Stichting de Zijlen Tolbert | Stichting Elisabeth Breda | Stichting Elisabeth gasthuis Deventer | Stichting Epilepsie Instellingen Nederland | Stichting Exploitatie Het Dorp Arnhem | Stichting Exploitatie Hospice Alkmaar | Stichting Flevovolder Almere | Stichting GGZ Groningen divisie Ouderenzorg Zuid Laren | Stichting Hendrik van Boeijen Assen | Stichting “Het Hoogeland en Hullenoord” Beekbergen | Stichting Het Hooghuis Etten Leur | Stichting Hervormde Diakonale Huizen Haarlem | Stichting Hospice de Luwte Soest | Stichting Ikone Zwolle | Stichting Interzorg Noord Assen | Stichting Land van Horne Weert | Stichting Laverhof locatie verpleeghuis St. Barbara | Stichting Maeyekhiem Sint Nicolaasga | Stichting Milo Schijndel | Stichting Omring Hoorn | Stichting Ondersteuning Dienstverlening Huisartsen Utrecht | Stichting Pergamijn Echt | Stichting Philadelphia Zorg Nunspeet Amersfoort | Stichting Pleyade Arnhem | Stichting Pro Senectute Amsterdam | Stichting Protestant Christelijk Zorgcentrum “De Lichtenberg” Amersfoort | Stichting Raamwerk Noordwijkerhout | Stichting Rivierduinen Leiden | Stichting Schakelring | Stichting Sensire Varsseveld | Stichting SOVAK Terheijden | Stichting SWZ Son | Stichting Ursula Nieuwveen | Stichting Verpleging en Verzorging Eindhoven | Stichting Vivre Maastricht | Stichting VZR/Dr Ackenshuis Gulpen | Stichting Welzijnszorg Heerlen | Stichting Woon- en Zorgcentra Zoetermeer | Stichting Ziekenhuis de Heel Zaandam | Stichting Ziekenhuis Leyenburg Den Haag | Stichting Ziekenzorg: Verpleeghuis De Molenberg Groenlo | Stichting Zorgbalans Verpleeghuis Zuiderhout Haarlem | Stichting Zorgcentra Emersveld Leusden | Stichting Zorgcombinatie Marga Klompé | Stichting Zorgpartners Gouda | Stichting Zozijn Doetinchem | Streekziekenhuis Koningin Beatrix Winterswijk | Streekziekenhuis Midden Twente Hengelo | Streekziekenhuis en –verpleeghuis Zevenaar | Surplus Zorg & Welzijn Etten-Leur, Zevenbergen | Sutfene Zuthpen | SVRZ Middelburg **T** Lange Land Ziekenhuis Zoetermeer | Tactus Enschede | Tactus Verslavingszorg Deventer | Talant Heerenveen | Talma Sionsberg Dokkum | Tante Louise Vivensis | Tergooi | Thebe Woon- en Zorgservice Tilburg | Thuiszorg Gooi en Vechtstreek Huizen | Tjallingahiem Leeuwarden | Trompeter & van Eeden Hilversum | Twenteborgziekenhuis Almelo **U** Universitair Medisch Centrum Utrecht | Universitair Medisch Centrum Groningen | UWV Utrecht **V** &VN Utrecht | Van Boeijen Assen | Van Weel Bethesda Ziekenhuis Dirksland | Verloskunde Academie Amsterdam | Verloskundige Maatschap “De Heuvelrug” Rhenen | Verpleeghuis ABG Stichting Savelanden Bergen op Zoom | Verpleeghuis Boswijk Vught | Verpleeghuis Noordse Balk Zaandam | Verpleeghuis Oranje Nassau's Oord | Verpleeghuis de Weerde Eindhoven | Verpleeghuizen Invia/Lemborgh Sittard | Verpleeg- en Reactiveringscentrum Bertilla Drachten | Verpleeg- en Reactiveringscentrum Amersfoort | Verpleeg- en reactiveringscentrum De Boede Koudekerke | Verpleeg- en Reactiveringscentrum Het Zonnehuis Zwolle | Verpleeg- en revalidatiecentrum De Ielanen en De Flecke Joure | Verpleeghuis Gaasperdam Amsterdam | Verpleeghuis Krönningzomer Hellendoorn | Verpleeghuis Livio “Het Wiedenbroek” Haaksbergen | Verpleeghuis Neerwolde Groningen | Verpleeghuis “Reggersoord/De Schiphorst” Meppel | Verpleeghuis Sint Barbara Schijndel | Verpleeghuis Sint Camillus Roermond | Verpleeghuis Slotervaart Amsterdam | Verpleeghuis Solwerd Appingedam | Verpleeghuis Zuyder Waert Heerhugowaard | VGZ Eindhoven en Arnhem | Vitaal St.-Michielsgestel | Vitras Driebergen/Rijsenburg | ViVal Zorggroep Heemskerk | Vivent Mariaoord Rosmalen | Vivium Zorggroep Huizen | VU Medisch Centrum Amsterdam **W** Waalburg Tiel | Waterlandziekenhuis Purmerend | Westfries Gasthuis Hoorn | Wilhelmina Ziekenhuis Assen | Woonzorgcentrum IJsselheem | Woonzorgcentrum Park Zuiderhout Teteringen | WWZ-verpleeghuis van Wijckerslooth Oegstgeest | WZH Den Haag | W-Zorg **Y** Yulius Dordrecht **Z** Zaans Medisch Centrum Zaandam | Ziekenhuis Eemland Amersfoort | Ziekenhuiscentrum Apeldoorn | Ziekenhuis Gelderse Vallei Ede | Ziekenhuis Groep Twente Almelo | Ziekenhuis Lievensberg Bergen op Zoom | Ziekenhuis Rivierenland Tiel | Ziekenhuis Rijnstate Arnhem | Ziekenhuis St. Jansdal Harderwijk | Ziekenhuis Tjongerschans Heerenveen | Ziekenhuis Walcheren Vlissingen | Ziekenhuis Zeeuws Vlaanderen Terneuzen | Ziekenhuis Noord Limburg | Zilverzorg Goverwelle Gouda | ZONMw Den Haag | Zonnehuisgroep Amstelveen en Vlaardingen | Zorgacademie Erasmus Opleidingsinstituut | Zorgaccent Almelo | Zorgcentra De Betuwe/Zorgcentrum Beatrix Culemborg | Zorgcentra Rivierenland (SZR) | Zorgcentrum Borna Herne | Zorgcentrum De Buitenhof Amsterdam | Zorgcentrum St. Jacob Amsterdam | Zorgcentrum Texel Den Burg | Zorgcentrum Tilburg-Zuid | Zorgcombinatie Beekbergen | Zorgcombinatie Zwolle/Zonnehuis Zwolle | Zorg Consult Nederland BV Utrecht | Zorggroep Almere | Zorggroep Apeldoorn | Zorggroep Elde Boxtel | Zorggroep Fivelland Appingedam | Zorggroep Plantein locatie Ielânen Sneek | Zorggroep Solis Deventer | Zorghove / SWZ Son | Zorginstelling Noord-Nederland Haren | Zorgkantoer Haaglanden Den Haag | Zorgkwadrant Fryslân Oost Burgum | Zorgorganisatie Carintreggeland Almelo en Hengelo | Zorgpalet Enschede | Zorgpartners Midden Holland | Zorzaam ZH Zeeuws Vlaanderen Terneuzen en Sluiskil | Zorqspectrum Het Zand Zwolle | Zorgstroom Middelburg | Zorgverzekeraar VGZ Eindhoven | Zuiderzee Ziekenhuis Lelystad | Zuwe Hofpoort Ziekenhuis | Zuyderland | ZZG Zorggroep Groesbeek

Alle data

2024

- **Medio juni** | Start inschrijving
- **Maandag 2 december** | Sluiting inschrijving
- **Week 50 en 51** | Kennismakingsbijeenkomst

2025

MODULE 1: ETHISCHE VRAGEN TUSSEN BEGIN EN EINDE VAN HET LEVEN

- **dinsdag 7 januari** | Lesdag 1: Verkenning van verschillende ethische benaderingen deel 1
- **dinsdag 21 januari** | Lesdag 2: Verkenning van verschillende ethische benaderingen deel 2
- **dinsdag 4 februari** | Lesdag 3: Technologie en prenatale diagnostiek
- **dinsdag 11 februari** | Lesdag 4: Autonomie besproken in een socratisch gesprek
- **dinsdag 11 maart** | Lesdag 5: Ethiek en genetica
- **dinsdag 25 maart** | Lesdag 6: Euthanasie en hulp bij zelfdoding
- **dinsdag 8 en woensdag 9 april** | Eindgesprekken module 1

MODULE 2: ZORG EN KWALITEIT VAN LEVEN BIJ CHRONISCHE AANDOENINGEN

- **dinsdag 22 april** | Lesdag 1: Autonomie en afhankelijkheid bij chronische aandoeningen
- **dinsdag 6 mei** | Lesdag 2: Drie doordenkingen van de zorgrelatie
- **dinsdag 20 mei** | Lesdag 3: Relationaliteit, identiteit, afhankelijkheid en kwetsbaarheid in de zorg voor mensen met dementie
- **dinsdag 3 juni** | Lesdag 4: Macht en onmacht in de psychiatrie
- **dinsdag 17 juni** | Lesdag 5: Inclusiviteit en diversiteit in de zorg aan mensen met een verstandelijke beperking
- **dinsdag 1 juli** | Lesdag 6: Existentiële kwesties en palliatieve zorg
- **Vrijdag 1 augustus** | Deadline inleveren paper module 2

MODULE 3: ETHISCHE ASPECTEN IN BELEID EN MANAGEMENT VAN DE ZORG

- **dinsdag 9 september** | Lesdag 1: Ethiek en organisaties
- **dinsdag 23 september** | Lesdag 2: Onderzoek en ethiek
- **dinsdag 7 oktober** | Lesdag 3: Ethiek, management en leiderschap
- **dinsdag 28 oktober** | Lesdag 4: Ethiek en kwaliteitsbeleid
- **dinsdag 11 november** | Lesdag 5: Ethiek en technologie
- **dinsdag 25 november** | Lesdag 6: Ethiek en politiek
- **week 50** | Slotpresentaties module 3
- **dinsdag 16 december** | Deadline inleveren eindpaper module 3

2026

- **Vrijdag 20 maart** | Diploma uitreiking

De vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg vindt het belangrijk bij te dragen aan een ethisch verantwoorde gezondheidszorg. Dat doen we door kritisch-constructieve, ethische en interdisciplinaire reflectie te stimuleren op 'goede zorg voor ziekte en gezondheid' en hoe die te bevorderen, nu en in de toekomst. Wat goede zorg precies inhoudt spreekt niet vanzelf, onder meer omdat de zorg voor gezondheid en ziekte vandaag de dag complex en dynamisch is. Dat leidt tot allerlei spanningen die om ethische reflectie vragen. De vakgroep is onderdeel van het IQ Health, één van de science departments van het Radboudumc.

Onderwijs

Vanaf het begin van de medische faculteit in 1951 heeft onderwijs in ethiek en filosofie deel uitgemaakt van het medisch onderwijsprogramma. De vakgroep Ethiek draagt bij aan de kwaliteit van de zorg door onderwijs en scholing vanuit ethisch perspectief aan studenten, professionele zorgverleners en onderzoekers. Binnen dit ethisch perspectief vormen humaniteit, integriteit en bewogenheid kernwaarden.

Onderzoek

Het onderzoek van de vakgroep richt zich in het bijzonder op een viertal onderzoeksthema's: Ethiek van technologie in de zorg (in visies op de zorg van de toekomst, en in huidige en innovatieve praktijken); Verschillen, ongelijkheden, en rechtvaardigheid (in de kliniek en op systeemniveau); Ervaringen van en omgang met kwetsbaarheid en lijden; Ethische deliberatie en oordeelsvorming (in kliniek en samenleving).

Klinische ethiek

De medewerkers van de vakgroep faciliteren moreel beraad en ethische consultaties op de klinische afdelingen. De vakgroep levert de ambtelijk secretarissen voor de Commissie Ethiek en Commissie Identiteit van het Radboudumc, en leden van de vakgroep hebben zitting in deze commissies en in de Commissie Mensgebonden Onderzoek. Ook in andere zorginstellingen worden klinisch-ethische activiteiten verricht.

Bezoekadres Kapittelweg 54, looproute 160

Postadres Postbus 9101, Huispost 160 IQ Health, 6500 HB Nijmegen

Secretariaat Gerdie.vanUden@Radboudumc.nl, (024) 36 15320

Onderwijscoördinator Simone.Naber@Radboudumc.nl

Internet www.ethiekindezorgsector.nl

LinkedIn groep Ethiek in de zorgsector